

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ РЕАЛІСТИЧНОГО ОБРАЗУ «Я» У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВНЗ

Журавель А.В.

викладач кафедри практичної психології
СумДПУ ім. А.С.Макаренка

Формування та розвиток образу Я у позитивному напрямку є одним із головних завдань особистості у юнацький період. Відповідаючи на запитання “хто Я?”, “який Я?”, “до чого я прагну?” тощо, молода людина усвідомлює якості своєї особистості (розумові, вольові, моральні тощо), риси характеру, особливості міжособистісних стосунків і на основі цього формує:

- цілісне уявлення про себе та перспективи цілеспрямованого самовдосконалення та саморозвитку;
- власний світогляд як певну систему знань, переконань та поглядів своєї життєвої філософії;
- прагнення час від часу заново і критично переосмислювати власні якості, досягнення в особистісному розвитку та перспективи подальшої самореалізації.

Наголосимо, що вище перераховані категорії є невід’ємними складовими образу Я особистості. У психології образ Я частіше розглядають як відносно стабільну, в більшій чи меншій мірі усвідомлену систему уявлень індивіда про самого себе, на основі якої він вибудовує свою взаємодію з іншими людьми та ставлення до себе [3].

Проблемами формування та розвитку самосвідомості особистості, її самосприйняття займалися психологи різних напрямків та шкіл (М.І. Боришевський, С.Л. Рубінштейн, В.В. Столін, К. Роджерс, Дж. Стейнсу та ін.). Вони розкривали місце образу Я в самосвідомості особистості та залежність самосприйняття від інших психологічних категорій. Прийнято виділяти наступні модальності образу Я:

1. Я-реальне – уявлення індивіда про те, яким він є насправді. Відразу підкреслимо, що поняття “реальна” ще не свідчить,

що дана концепція реалістична, вирішальним моментом тут є власна точка зору і самооцінка.

2. Я-ідеальне – уявлення індивіда про те, яким би він хотів бути.
3. Я-соціальне – уявлення індивіда про те, яким його бачать інші [4].

Деякі психологи, які займалися вивченням даного питання (А. Адлер, У. Джеймс, К. Роджерс та ін.), наголошують, що велика розбіжність між Я-реальним та Я-ідеальним часто призводить до особистісного конфлікту, який обумовлюється недосяжністю ідеалу та незадоволеністю собою. Однак, М.І. Боришевський зазначає, що важливою є не сама по собі різниця між реальним та ідеальним Я, а ставлення людини до даного факту. Така невідповідність може сприйматися індивідом як пригнічуючий фактор, а може, навпаки, стати позитивним стимулом до саморозвитку [2].

Дослідники часто звертають увагу на те, що у юнацькому віці образ ідеального Я ще не повністю ствердився і може бути випадковим, реальне Я може ще сприйматися не чітко та ілюзорно, а Я-соціальне може формуватися на основі зворотного зв'язку від досить обмеженого кола людей, значущих для даної особистості. Часто така ситуація викликає невпевненість у собі та призводить до психологічних проблем [1]. Інколи молоді люди з нестабільним самосприйняттям та низькою самооцінкою можуть створювати ілюзорний образ (деяку видимість себе) і показувати оточуючим саме його. Проте, такий компенсаторний механізм, як правило, призводить до всезростаючої внутрішньої напруги, яка може проявлятися зниженим настроєм, невпевненістю, незадоволеністю собою або, навпаки, агресивністю захисного характеру. У зв'язку з цим, завданням психолога є допомога юнакам в усвідомленні своїх реальних якостей і тих якостей особистості, які вони хотіли б мати. Досить важливим і дієвим механізмом побудови адекватного образу Я є рефлексія, яка дає людині знання про себе, можливість розуміння самої себе та з'ясування того, як оточуючі сприймають її особистість в цілому, а також її властивості, емоційні реакції, вольові якості тощо. Аналіз

отриманих оцінок від оточуючих, а також самоаналіз дозволяють поетапно та продуктивно просуватися у напрямку особистісного, професійного та соціального самовизначення, свідомо вибудовуючи вище розглянуті модальності образу Я. Саме процес рефлексії був використаний нами при проведенні дослідження.

Предметом нашого дослідження є аналіз уявлень студентів старших курсів технічного вузу про зміст власного образу Я в його різних модальностях (Я-реальне, Я-ідеальне та Я-соціальне).

З цією метою була використана методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі. За допомогою даної методики можна виявити переважаючий тип ставлення до людей через самооцінку та взаємооцінку. За допомогою зазначеної методики ми вивчали “реальне Я”, “ідеальне Я” та “соціальне Я” через самооцінку, через опис “себе бажаного” (“себе ідеального”) і через оцінку поведінки та вчинків індивіда з боку інших.

Дослідження проводилося на базі Сумського державного університету. Основну експериментальну групу склали студенти старших курсів інженерного, економічного, фізико-технічного та механіко-математичного факультетів. Загальна кількість обстежених – 73 особи.

Отримані дані діагностичного дослідження дають нам можливість співставити три модальності образу Я та з'ясувати, наскільки реально сформований образ власного “Я” співпадає з отриманим в результаті зворотного зв'язку образом соціального “Я”, а також виявити рівень розбіжностей між Я-реальним та Я-ідеальним.

Середньогрупова картина уявлень студентів технічного вузу про себе, тобто Я-реальне, виглядає наступним чином:

- домінуючим є авторитарний тип відношення до інших, хоча його показник (7,3 бала) знаходиться дещо нижче середнього рівня; тобто, характерними рисами є впевненість у собі, але не обов'язково лідерство, упертість, наполегливість;
- наступні ранги займають дружелюбність (6,8 бала) та альтруїзм (6,7 бала). Ці показники теж знаходяться дещо нижче середніх; тобто, серед притаманних рис особистості

можна виділити наступні: схильність до співпраці та кооперації, гнучкість та компромісність у вирішенні проблем та конфліктних ситуацій, делікатність і відповідальність по відношенню до інших, прагнення бути у згоді з думкою оточуючих, заслужувати визнання та любов, бажання допомагати та проявляти емпатію та дружелюбність у стосунках;

- далі йдуть підозрілість (6,4 бала) та підлеглість (6,2 бала), тобто – дещо нижча середнього рівня критичність по відношенню до соціальних явищ та інших людей, скромність, емоційна стриманість, здатність доволі швидко підлаштовуватись під обставини чи інших людей;
- найнижчі бали отримали залежність (6,02 бала), агресивність (5,6 бала) та егоїзм (5,5 бала). Всі три показники значно менші середньої норми, тобто, яскраво вираженими є наступні особистісні якості: конформність, м'якість поведінки, здатність захоплюватись оточуючими, вихованість, не схильність до проявів егоїзму.

Що стосується соціальної складової Я-образу, слід відмітити певні розбіжності між Я-соціальним та Я-реальним. В деяких роботах (14%) така різниця досить значна. Це викликало здивування у опитуваних і дало привід для міркувань стосовно того, що саме впливає на прагнення студентів проявляти себе у соціальних контактах іншими ніж вони є насправді. Зокрема, результати дослідження чітко показують, що опитувані намагаються менше проявляти власну підозріливість, залежність, підпорядкованість та агресивність у стосунках з оточуючими.

Цікавим був аналіз тих робіт, де зворотній зв'язок студентська молодь отримувала відразу від представників різних соціальних груп, зокрема – від друзів однієї статі; від значущих та близьких людей протилежної статі; від батьків. Він показав наявність значних розбіжностей у отриманих таким шляхом результатах. З друзями однієї статі студенти (27%) прагнуть більше проявляти альтруїзм та дружелюбність, зокрема: відповідальність по відношенню до друзів, делікатність у стосунках, турботу та співпереживання, безкорисливість та чуйність, гнучкість та

компромісність у вирішенні проблемних ситуацій тощо. У стосунках з близькою людиною протилежної статі опитувані (31%) більше схильні до проявів залежності та підпорядкування, тобто – прагнуть бути конформними, щирими, ввічливими, очікують допомоги та порад, схильні до захоплення об'єктом протилежної статі. А от у стосунках з батьками студенти (21%) більше проявляють авторитарний та егоїстичний типи ставлення. Зокрема, намагаються бути енергійними, наполегливими, незалежними, успішними у справах, люблять давати поради, вимагають поваги до себе, намагаються розраховувати на власні сили.

Таким чином, вибудовуючи соціальну складову Я-концепції шляхом отримання зворотного зв'язку від представників різних соціальних груп, студентська молодь отримала більш розширену картину свого образу Я. Результати такої роботи дали можливість опитаним проаналізувати особливості бачення іншими їх якостей і поведінки та різноманітність проявів власного Я у різних соціальних групах, що дає підстави для формування у них критичного ставлення до себе та розвитку реалістичного образу Я.

Наступною модальністю образу Я, над якою працювали респонденти, є образ ідеального Я. В процесі цієї роботи студенти намагалися визначити ті якості, які б вони хотіли мати у структурі власної особистості. Отримані дані чітко показують значну відмінність між Я-реальним та Я-ідеальним студентів технічного вузу. В образі ідеального Я більш структуровано вибудовується тенденція до прояву авторитарного і егоїстичного типів ставлення до оточуючих та бажання значно знизити в собі якості підпорядкованого, залежного та підозрілого типів ставлення до інших.

Особливої уваги заслуговують роботи (14%), в яких яскраво проявляється незадоволеність собою реальним і компенсаторно побудований бажаний образ себе. Зокрема, незадоволеність стосується таких особистісних якостей як пасивність, слабкодухність, невпевненість у собі, підвищений рівень тривожності, схильність легко поступатися іншим, прагнення знайти підтримку у більш сильної особистості. Як результат, такі респонденти прагнуть бачити себе більш впевненими,

енергійними, наполегливими, відповідальними, компетентними у справах.

Наголосимо, що таку роботу по вивченню у себе трьох вище зазначених модальностей Я-образу студенти технічного вузу проводили вперше, тому дана діяльність була надзвичайно цікавою і цінною, оскільки дала поштовх до подальшого аналізу і усвідомлення особистісних якостей та побудови більш реалістичного та цілісного власного образу Я. Проведена робота дала привід кожному студенту співставити себе реального, свій бажаний образ та відгуки інших про його особистісні якості, відрефлексувати свій образ та дослідити наявність певних, а інколи, як уже зазначалося, і досить значних розбіжностей між Я-реальним, Я-ідеальним та Я-соціальним.

Порівнюючи результати даного дослідження з отриманими раніше даними аналогічного дослідження серед студентів старших курсів спеціальності “практична психологія та англійська мова” факультету педагогіки та практичної психології Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка, слід відмітити, що у студентів-психологів простежувався більший збіг Я-реального, Я-ідеального та Я-соціального. Така картина свідчить про те, що студенти педагогічного вузу чіткіше усвідомлюють наявні у себе якості, власні потреби і бажані перспективи розвитку власних особистісних характеристик. Це може бути пов’язано з тим, що самоаналізом в процесі рефлексії ці студенти займаються протягом усього періоду навчання у вузі під час освоєння професійних дисциплін. Вони вчаться свідомо вибудовувати власний образ ідеального Я і постійно працювати над розвитком якостей Я-реального. Тобто, систематична рефлексивна діяльність сприяє розвитку самосвідомості та побудові реалістичного образу Я.

Узагальнюючи вище сказане, підкреслимо, що проведена студентами технічного вузу в межах даного дослідження робота, яка була спрямована на самоаналіз, рефлексію та усвідомлення трьох складових (Я-реальне, Я-ідеальне та Я-соціальне) образу Я, може дати значний поштовх для подальшої побудови власного іміджу. Доки не відбудеться усвідомлення “Який я є” і “Яким я

хочу бути”, робота по формуванню та розвитку власного цілісного образу Я можлива лише як спонтанна, хаотична, непродумана, і, як наслідок, мало ефективна. Лише завдяки самовизначенню у процесі рефлексії можна забезпечити продуктивну послідовність та результативність роботи по формуванню власного бажаного іміджу через свідому вибудову складових Я-концепції.

Таким чином, практичну значимість нашого дослідження ми вбачаємо, перш за все, у можливості вивчити реально існуючу картину рівня сформованості образу Я у студентів-старшокурсників технічного вузу; показати важливість розвитку рефлексії для ефективності роботи, спрямованої на з'ясування змісту образу Я (реального, ідеального та соціального); а також – у можливості створення умов для спонукання студентів технічного вузу до самоаналізу та рефлексії з метою формування бажаної реалістичної Я-концепції.

Література:

1. Варбан М. Ю. Рефлексия профессионального становления в студенческие годы // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. 2001. №3.
2. Кузикова С.Б. Коррекция Я-концепции как условие преодоления конфликтности у подростков. – Суми, 1999.
3. Психология. Словарь / Под общей ред. А.В. Петровського, М.Г. Ярошевського. – М.: Политиздат. 1990.
4. Титаренко Т. М. Я знакомый и незнаваемый. – К., 1991.

ДУХОВНІ І МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ В ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.

Василевська О.І.

викладач кафедри практичної психології СумДПУ
ім.А.С.Макаренка

Зростання динаміки соціальних процесів, складність завдань, які вирішує сучасне суспільство, загострення глобальних